

New
Direction

GDZIE POWINNA KONCZYĆ SIĘ UNIA EUROPEJSKA?

Stosunek Polaków wobec
rozszerzania się granic UE?

Founded by Margaret Thatcher in 2009 as the intellectual hub of European Conservatism, New Direction has established academic networks across Europe and research partnerships throughout the world.

newdirection.online @europeanreform

Streszczenie	5
Historia rozszerzania się granic Unii Europejskiej	7
Metoda	10
Wyniki	12
Omówienie wyników	19
Bibliografia	20

STRESZCZENIE

Począwszy od wielkiego kryzysu finansowego, polityka rozszerzenia się granic Unii Europejskiej (UE) była bardzo wstrzemięźliwa. Od czasu dołączenia Chorwacji w 2013 roku, pomimo prowadzenia negocjacji z przedstawicielami wielu krajów, UE nie powiększyła swoich granic, a nawet pomniejszyła w wyniku wyjścia Wielkiej Brytanii w 2017 roku. Inwazja Rosji na terytorium Ukrainy zmieniła sytuację oraz zintensyfikowała prowadzone rozmowy akcesyjne oraz wpłynęła na nastroje społeczne związane z procesem rozszerzenia się granic. Celem niniejszego badania jest poznanie stosunku Polaków wobec rozszerzenia się granic UE. W tym celu zebrano informacje od reprezentatywnej próby $N = 247$ dorosłych Polaków, pytając ich o stosunek wobec możliwych kierunków ekspansji UE. W badanej próbie, większość osób badanych okazała się zwolennikami rozszerzenia granic. Jednakże, preferowanym kierunkiem ekspansji okazały się kraje gospodarczo powiązane z UE:

Islandia, Norwegia, Szwajcaria oraz Wielka Brytania. W przypadku Bałkanów Zachodnich jak i krajów Partnerstwa Wschodniego, osoby badane dostrzegały nieznacznie więcej szans niż zagrożeń. Z tych dwóch, preferowanym kierunkiem ekspansji okazały się Bałkany Zachodnie. Stosunek wobec ekspansji w kierunku Białorusi oraz Rosji – okazał się jednoznacznie negatywny. Pośród czynników, które okazały się mieć wpływ na postrzeganie szans oraz zagrożeń – płęć okazała się najważniejszym z nich. Podczas gdy nie odnotowano różnic w przypadku krajów postrzeganych bardzo pozytywnie (kraje powiązane gospodarczo z UE) oraz bardzo negatywnie (Rosja i Białoruś), mężczyźni charakteryzowali się większą aprobatą wobec ekspansji w kierunku Bałkanów Zachodnich i krajów Partnerstwa Wschodniego.

Słowa kluczowe: Unia Europejska, rozszerzanie granic, opinia publiczna

HISTORIA ROZSZERZANIA SIĘ GRANIC UNII EUROPEJSKIEJ

Historia powstania Unii Europejskiej jest nierozzerwalnie związana z zakończeniem II wojny światowej, kiedy to zrujnowane kraje Europy poszukiwały sposobu na odbudowę swoich gospodarek jak również na zapobieganie eskalacji kolejnych konfliktów zbrojnych. W tym celu, w 1950 roku Robert Schuman przedstawił plan powołania Wspólnoty Węgla i Stali, która miała na celu zapewnienie wspólnej kontroli nad kluczowymi zasobami dla przemysłu wojennego, co uznaje się za początki procesu integracji europejskiej (McAllister, 2009). Siedem lat później, w 1957 roku, przedstawiciele sześciu krajów: Belgii, Holandii, Francji, Luksemburgu, Niemiec oraz Włoch, podpisali Traktaty Rzymskie, na mocy których powołano Europejską Wspólnotę Atomową koordynującą współpracę w dziedzinie energii jądowej oraz Europejską Wspólnotę Gospodarczą mającą na celu stworzenie ujednoczonego rynku gospodarczego, która z czasem przeobraziła się w Unię Europejską, którą znamy do dziś (Blair, 2014; Dedman, 2009). Idea integracji europejskiej okazała się wspólna dla większej ilości mieszkańców Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej: w 1973 roku do wspólnoty dołączono Danię, Irlandię oraz Wielką Brytanię, w 1981 roku dołączono Grecję, zaś w 1986 roku do wspólnoty dołączono państwa półwyspu Iberyjskiego – Hiszpanię oraz Portugalię.

Rozwijająca się współpraca, kształtowanie się tożsamości europejskiej oraz współpraca gospodarek doprowadziła do kolejnego ważnego etapu w rozwoju jakim było podpisanie traktatu z Maastricht w 1992 roku, na mocy którego Europejską Wspólnotę Gospodarczą przekształcono w bardziej kompleksową i ujednoczoną Unię Europejską (UE). Traktat ten ustanowił trzy główne filary działalności UE jakimi wskazano: 1) Wspólnoty Europejskie (obejmujące dotychczasową działalność Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej oraz współpracę w dziedzinie energii jądowej); 2) Wspólną Politykę Zagraniczną i Bezpieczeństwa, której głównym celem było utrzymanie pokoju oraz wzmocnienie bezpieczeństwa międzynarodowego poprzez zacieśnianie współpracy oraz umacnianie demokracji i praworządności; oraz 3) Współpracę Policyjną i Wymiarów Sprawiedliwości, która miała na celu zapewnienie wysokiego poziomu bezpieczeństwa wewnętrznego UE. Traktat z Maastricht był również początkiem oficjalnego powołania Unii Gospodarczej i Walutowej, która ostatecznie doprowadziła do wprowadzenia wspólnej waluty – Euro. Ponadto, sformalizowano również procedury dotyczące przyjmowania nowych członków Unii Europejskiej, co uznaje się za odpowiedź Europy Zachodniej na geopolityczne zmiany na arenie międzynarodowej spowodowane rozpadem Związku Radzieckiego.

Procedury dla nowych członków zostały spisane w ramach tzw. kryteriów Kopenhaskich. Każde państwo kandydujące musiało z nimi spełnić szereg kryteriów: politycznych (np. zapewnić stabilność instytucji politycznych oraz zapewnić poszanowanie praw człowieka), gospodarczych (np. gospodarka musiała być zdolna do konkurowania na jednolitym rynku UE oraz musiała wykazać się zdolnością do integracji z rynkiem UE) oraz przyjąć wszelkie prawa, które były zgodne z tymi obowiązującymi wewnątrz UE. Proces dołączania do UE przebiega dwuetapowo. Po złożeniu wniosku o przyjęcie przez kandydujący kraj, Rada Europy jednomyślnie musi go zaakceptować, co skutkuje nadaniem statusu kraju kandydującego. Następnie, kraj kandydujący jest zobowiązany do wprowadzenia wszelkich zmian wymienionych w ramach kryteriów Kopenhaskich. Kryteria te, relatywnie szybko spełniły kolejne państwa i doszło do czwartego powiększenia granic UE, do której dołączyła Austria, Finlandia oraz Szwecja, co sprawiło, że niemalże cała Europa Zachodnia znalazła się w obrębie jej granic.

Podejmowane wysiłki państw członkowskich dążących do zapewnienia trwałego pokoju, wzrostu gospodarczego oraz podniesienia standardów życia swoich obywateli poprzez współpracę i integrację na różnych płaszczyznach w połączeniu z determinacją państw byłego Związku Radzieckiego doprowadziło do największego w historii UE rozszerzenia jej granic w 2004 roku, kiedy do UE dołączyło dziesięć nowych państw członkowskich: Cypr, Czechy, Estonia, Litwa, Łotwa, Malta, Polska, Słowacja, Słowenia oraz Węgry. Wszystkie te kraje, musiały przejść pełny i długotrwały proces akcesyjny oraz spełnić szereg kryteriów, które obejmowały między innymi konieczność zapewnienia stabilności instytucjonalną, praworządności, zdolność do przystosowania się do praw UE oraz zdolność do funkcjonowania w rynku gospodarczym UE. Wyzwania związane z procesem akcesyjnym w 2004 roku były istotne zarówno dla państw kandydujących jak również dla krajów już należących do UE, jednakże okazały się możliwe do pokonania dzięki współpracy i determinacji. Przystąpienie nowych krajów do UE przyniosło wieloletnią stabilizację w całym regionie Europy Środkowej i Wschodniej, wzrost gospodarczy i większą integrację całej Europy.

Efektorem intensywnego rozwoju i poszerzania się granic UE stało się podpisanie Traktatu Lizbońskiego w 2009 roku, który był wynikiem długich negocjacji mających na celu dostosowanie struktur i procedur UE do zmieniającej się rzeczywistości politycznej i gospodarczej. Wśród najważniejszych reform wprowadzonych na jego mocy można wymienić wzmocnienie roli Parlamentu Europejskiego, wprowadzenie Karty Praw Podstawowych mającej na celu zapewnienie ochrony praw człowieka wszystkim obywatelom

UE, wzmocnienie i skoordynowanie Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa mającej na celu zapewnić długoterminowe bezpieczeństwo na arenie międzynarodowej, jak również ograniczono działanie zasady jednomyślności (np. w odniesieniu do działalności rynków wewnętrznych, współpracy policyjnej i sądowej, czy [z pewnymi wyjątkami] polityki zagranicznej). Mimo że Traktat Lizboński z perspektywy czasu nie okazał się doskonały, wprowadził istotne reformy, które umożliwiły UE znacznie skuteczniejsze i szybsze działanie wobec zmieniających się wyzwaniach ówczesnego świata (Blair, 2014; Dedman, 2009; Pabis, 2013). Współczesna historia

Przyszłość granic Unii Europejskiej

Rozszerzenie granic UE jest procesem skomplikowanym, który wymaga zgody wszystkich państw członkowskich oraz spełnienia przez kandydatów określonych warunków i kryteriów. Przyszłe rozszerzanie się granic UE może odbywać się na różne sposoby i w różnych kierunkach. Na przestrzeni ostatnich dwudziestu pięciu lat, chęć dołączenia do UE wyraziło łącznie dziesięć krajów, którym nadano status kandydata. Są to: Albania, Bośnia i Hercegowina, Czarnogóra, Gruzja, Islandia, Macedonia Północna, Mołdawia, Serbia, Turcja oraz Ukraina. Spośród nich, warto odnotować, że Islandia, która pozostaje w Europejskim Obszarze Gospodarczym, w 2013 zawiesiła negocjacje akcesyjne, Turcja posiada status kandydata od 1999 roku, zaś Gruzja, Mołdawia oraz Ukraina uzyskały status kandydata po rozpoczęciu inwazji Federacji Rosyjskiej na terytorium Ukrainy. Państwem, które zaaplikowało o status kandydata, ale jeszcze go nie otrzymało jest również Kosowo (Azrout i in., 2011; Kortenska, 2016; Pedersen Trenter, 2022).

W obliczu znacznej liczby chętnych, zasadne wydaje się pytanie jak daleko mogą sięgać granice UE? Pośród już wymienionych, na szczególnie priorytetową grupą krajów są Bałkany Zachodnie obejmujące Albanie, Bośnię i Hercegowinę, Czarnogórę, Kosowo, Macedonię Północną i Serbię (Dąbrowski, Myachenkova, 2018; Sela, Shabani, 2011). Państwa Bałkanów Zachodnich starania akcesyjne rozpoczęły już niemal piętnaście lat temu, co prokurowało wiele pytań, czy nie jest to pociąg, który zmierza do nikąd (O'Brennan, 2014). Jednakże w obliczu zmieniającej się geopolityki, a zwłaszcza inwazji Rosji na Ukrainę, kraje Bałkanów Zachodnich zostały uznane za strategiczne, w efekcie czego UE w listopadzie 2023 roku opracowała warty sześć miliardów euro plan wzrostu, który ma na celu podwojenie wielkości gospodarek państw Bałkanów Zachodnich, aby zbliżyć je do poziomu funkcjonowania UE, tym samym wspierając te kraje w spełnieniu kryteriów Kopenhaskich (Blockmans, 2024).

Kolejnymi potencjalnymi kandydatami do rozszerzenia się granic UE mogą być kraje wchodzące w skład Partnerstwa Wschodniego (PW): Armenia, Azerbejdżan, Białoruś, Gruzja, Mołdawia oraz Ukraina. Zapoczątkowana w 2009 roku inicjatywa PW ma na celu wzmocnienie stosunków między UE, a w szczególności promowanie reform politycznych (a

rozszerzania granic się UE zamyka się na dwóch kolejnych rozszerzeniach granic: w 2007 roku do UE dołączyła Bułgaria oraz Rumunia, zaś w 2013 roku – Chorwacja, rozszerzając granice UE do 28 państw. Warto również odnotować jedyny w historii przypadek zmniejszenia się granic UE – w 2020 roku Wielka Brytania, po kilkuletnim procesie negocjacyjnym formalnie wystąpiła z UE (Bachman, Sidaway, 2016; Colatone, Stanig, 2018; Dudley, Gamble, 2023). Tym samym, UE w swojej obecnej formie zrzesza 27 państw członkowskich, jednakże liczba ta nie jest ostateczna.

właszcza demokracji oraz praworządności), gospodarczych i społecznych (Cadier, 2021). Sytuacja państw wchodzących w skład Partnerstwa Wschodniego jest niezwykle skomplikowana. Gruzja, Mołdawia oraz Ukraina złożyły wnioski tuż po rozpoczęciu inwazji Rosji na terytorium Ukrainy, uzyskując status państwa kandydata zaledwie po trzech miesiącach. Tym samym, państwa te przestały mieć charakter peryferyjny (Dinesen, Wivel, 2014), rozpoczynając proces integracji europejskiej (Sirbiadze i in., 2024). W przypadku Białorusi, ze względu na reżim władzy oraz bardzo bliskie powiązania oraz otwarte wspieranie Federacji Rosyjskiej (Kazharski, Makarychev, 2020; Schimmelfenning, 2021), prawdopodobieństwo dołączenia do granic UE w chwili obecnej – jest nikłe. W przypadku Armenii oraz Azerbejdżanu – sytuacja jest niestabilna ze względu na konflikt w Gorskim Karabachu pomiędzy tymi dwoma państwami, ostatecznie wygrany przez Azerbejdżan wspierany przez Turcję (Misiągiewicz, 2021). Podczas gdy Armenia wykazuje chęć rozpoczęcia starań o uzyskanie statusu państwa kandydującego do UE, Azerbejdżan jest strategicznym partnerem w zakresie bezpieczeństwa energetycznego, które okazało się szczególnie istotne w obliczu ograniczania dostaw gazu przez Federację Rosyjską (Dincer, 2023; Reuters, 2024). Państwa wchodzące w skład Partnerstwa Wschodniego wydają się jednym z możliwych kierunków ekspansji granic EU, jednakże realizacja tego celu stanowi równie wielkie wyzwanie.

Ostatnim z potencjalnych możliwych kierunków ekspansji granic UE mogą być państwa znajdujące się w Europie, których gospodarki są bardzo silnie powiązane z UE. Część z nich należy do Europejskiego Obszaru Gospodarczego (Norwegia, Islandia oraz Liechtenstein) co umożliwia im pełne uczestniczenie w wewnętrznym rynku UE. Szwajcaria, która zachowuje politykę izolacjonizmu nie jest formalnie ani w UE ani w ramach Europejskiego Obszaru Gospodarczego, jednak ze względu na współdzielone wartości z UE jak również powiązania licznymi umowami z gospodarkami UE, również jest włączona w ramach wspólnej gospodarki (Christin, Trechsel, 2002). Ostatnim krajem jest Wielka Brytania, której sytuacja po Brexicie (tj., wystąpieniu z UE) uległa zmianie – relacje gospodarcze z krajami UE uległy osłabieniu, przy jednoczesnym odnotowanym wzroście w ramach UE, co

sugeruje przekierowanie dotychczasowych kontaktów na rynek wewnętrzny, jednakże Wielka Brytania ogólnie nadal pozostaje

w bliskich relacjach z gospodarką UE (Bachman, Sidaway, 2016; Buigut, Kapar, 2023).

Postrzeżenie Rozszerzania się granic EU przez obywateli

Ze względu na fakt, że rozszerzenie się granic EU wymaga jednomyślności wszystkich członków, kwestia postaw obywateli wszystkich krajów wobec rozszerzania się granic ma fundamentalne znaczenie wobec polityki rozszerzania. Na podstawie danych pochodzących z Eurobarometru (European Union, 2023), widać ogromne zróżnicowanie wobec poparcia rozszerzania się granic EU. Wśród krajów o najwyższym poparciu wobec rozszerzania się granic EU jest Litwa (77%), Hiszpania (74%), Chorwacja (72%), Łotwa (71%) oraz Malta (70%). Kraje pozytywnie nastawione wobec ekspansji, mieszczące się w przedziale od 60 do 70% to Polska, Słowacja, Węgry, Islandia, Portugalia oraz Szwecja. Nie mniej jednak, istnieje grupa krajów, w których dominuje silny lub nawet bardzo silny negatywny stosunek wobec rozszerzania się EU. Najniższy odsetek poparcia odnotowano wśród obywateli Austrii (29%), Francji (35%), Niemiec (42%) oraz Słowacji (48%). Średnia unijna wyniosła 53%, co również wskazuje na znaczącą zmienność w tym zakresie. Wynik ten jest spójny z analizą ogólnych trendów, które sugerują zmianę z polityki zmęczenia na politykę sprzeciwu wobec rozszerzania się granic (Economides i in., 2023). Faktycznie, podłużna analiza sentymentu wykazała przewagę negatywnego stosunku wobec rozszerzania się granic UE wraz z rozpoczęciem się kryzysu ekonomicznego w 2008 roku. Znacząca przewaga negatywnego stosunku utrzymywała się do wiosny 2018 roku, by po względnym okresie statusu quo, opaść w efekcie najpierw pandemii COVID-19, a następnie jeszcze gwałtowniej spaść w wyniku inwazji Rosji na Ukrainę w 2021 roku. W lecie 2022 roku, poparcie wobec rozszerzania się granic EU osiągnęło historyczny szczyt, który stopniowo zaczął jednak opadać (Bonomi, Rusconi, 2023).

Wyniki badań naukowych wskazują na znaczącą rolę kilku czynników w odniesieniu do stosunku wobec rozszerzania się granic EU. Oczywiście jest, że obywatele EU mają obawy związane z kwestiami ekonomicznymi oraz kosztem

związanym z rozszerzeniem się granic, który musieliby ponieść wszyscy obywatele. Jest to szczególnie widoczne wśród osób o wysokim statusie społecznym, którzy są znacznie bardziej skłonni do pogłębiania istniejących stosunków w ramach rynku wewnętrznego, aniżeli otwierania się na nowe kraje (Hobolt, 2014; Nissen, 2003). Obywatele EU obawiają się nie tylko kwestii ekonomicznych, nie mniej ważną jest sprawa europejskiej tożsamości (Taydas i in., 2017). Przykładem ekspresji tego lęku jest pozycja Turcji – która zachowuje status kandydata od ćwierć wieku. Badania wskazują, że państwa post-komunistyczne były postrzegane jako historycznie i kulturowo znacznie bliższe Europejskości aniżeli Turcja (de Vreese i in., 2008; de Vries, 2013; Dixon, 2010). Kwestia tożsamości europejskiej okazała się ważniejsza aniżeli kwestia wyznawanej religii, która nie przewidywała postaw społeczeństwa wobec rozszerzania się granic EU (Taydas i in., 2017). Znaczący wpływ na postawy wobec rozszerzania się granic EU okazały się mieć media, które mają moc kształtowania postaw wśród społeczeństw europejskich (de Vreese, Boomgaarden, 2006; Maier, Rittberger, 2008).

Badania społeczeństw EU z jednej strony sugerują dużą różnorodność w stosunku wobec rozszerzania się granic, która podlega dużej dynamice w odpowiedzi na ogólnoswiatowe wydarzenia geopolityczne (np. kryzys finansowy w 2008 roku, inwazja Rosji na Ukrainę; Bonomi, Rusconi, 2023). Ze względu na fakt, że zgodnie z obecną polityką UE, rozszerzanie się jej granic wymaga jednomyślności wszystkich członków, badanie opinii publicznej na ten temat jest szczególnie istotnym problemem badawczym. Celem niniejszego badania jest dokonanie pomiaru stosunku Polaków wobec rozszerzenia się granic UE w różnych kierunkach, a w szczególności wobec krajów należących do Zachodnich Bałkanów, Partnerstwa Wschodniego jak również krajów europejskich silnie związanych gospodarczo z UE.

METODA

Osoby badane i procedura

W badaniu przeprowadzonego metodą CAWI wzięło udział $N = 247$ dorosłych Polaków w wieku od 18 do 86 lat ($M = 47.79$; $SD = 16.66$; 54.7% kobiet). Próba została dobrana ze względu na kwoty odpowiadające populacji dorosłych Polaków, ustawione dla płci, wieku oraz miejsca zamieszkania. Większość osób badanych posiadała wykształcenie przynajmniej licencjackie, inżynierskie lub wyższe (48.2%) oraz średnie (39.7%). Niewielka część badanej grupy posiadała wykształcenie podstawowe (12.1%). Większość osób badanych zamieszkiwała tereny wiejskie (41.3%) oraz średnie (od 20 do 200 000 mieszkańców; 24.3%) lub wielkie miasta (powyżej 200 000 mieszkańców;

22.7%). Około co dziesiąta osoba (11.7%) mieszkała w małym mieście do 20 000 mieszkańców. Na pytanie na kandydata/kandydatkę, której partii oddał Pan/Pani głos podczas ostatnich wyborów parlamentarnych uzyskano następujące odpowiedzi: Koalicja Obywatelska (33.2%), Zjednoczona Prawica (21.5%), Trzecia Droga (14.2%), Lewica (10.9%), Konfederacja (7.3%), Inna (3.2%). Odmowy odpowiedzi udzieliło 4% badanej próby, zaś brak udziału w głosowaniu przyznało 5.7% osób badanych. Mapę przedstawiającą rozkład osób badanych w podziale na województwa przedstawiono na Rysunku 1.

RYSUNEK 1

Mapa przedstawiająca pochodzenie osób badanych ze względu na województwo.

Sposób pomiaru

Wszyscy badani rozpoczęli od wyrażenia ogólnej opinii na temat rozszerzenia się granic UE, na które odpowiadali posługując się skalą odpowiedzi tak/nie/nie mam zdania. Następnie, badanym kolejno zaprezentowano osiemnaście krajów, stosując następującą instrukcję: *Celem tego badania jest poznanie stosunku Polaków wobec rozszerzenia się granic Unii Europejskiej. Poniżej, przedstawiona będzie lista państw, które w bliższej lub dalszej przyszłości mogą stać się członkami UE. Przystąpienie do UE każdego z nich, może mieć oczywiście*

różne konsekwencje – mogą stanowić szansę na rozwój lub mogą stanowić zagrożenie. Stosując poniższą skalę (na której – 5 oznacza, że uważasz, że przystąpienie tego państwa do UE stanowi duże zagrożenie, a +5 oznacza, że uważasz, że przystąpienie tego państwa do UE stanowi dużą szansę na rozwój), wskaż proszę jakie są Twoje odczucia. Po zaprezentowaniu instrukcji, osoby badane oceniały swój stosunek do każdego z następujących krajów: Albania, Armenia, Azerbejdżan, Białoruś, Bośnia i Hercegowina, Czarnogóra, Gruzja, Islandia, Kosowo,

Macedonia Północna, Mołdawia, Norwegia, Rosja, Serbia, Szwajcaria, Turcja, Ukraina, Wielka Brytania. Kolejność prezentowanych krajów była losowa.

Analizy wykonywano w dwóch etapach. W pierwszym etapie, zweryfikowano indywidualny stosunek do każdego z krajów. Następnie, kraje te zaklasyfikowano do czterech grup reprezentujących region lub powiązania geopolityczne: kraje Zachodnich Bałkanów (Albania, Bośnia i Hercegowina,

Czarnogóra, Kosowo, Macedonia Północna, Serbia), kraje Partnerstwa Wschodniego z wyłączeniem Białorusi (Armenia, Azerbejdżan, Gruzja, Mołdawia, Ukraina), kraje powiązane gospodarczo z UE (Islandia, Norwegia, Szwajcaria, Wielka Brytania) oraz kraje powiązane z Rosją (Białoruś, Rosja). Turcji, nie zaklasyfikowano do żadnej z wyróżnionych kategorii. Dzięki tej procedurze, możliwe jest zbadanie stosunku oraz różnic w postawach wobec całych regionów, jak również zbadanie możliwej zmienności postaw w obrębie tychże grup.

WYNIKI

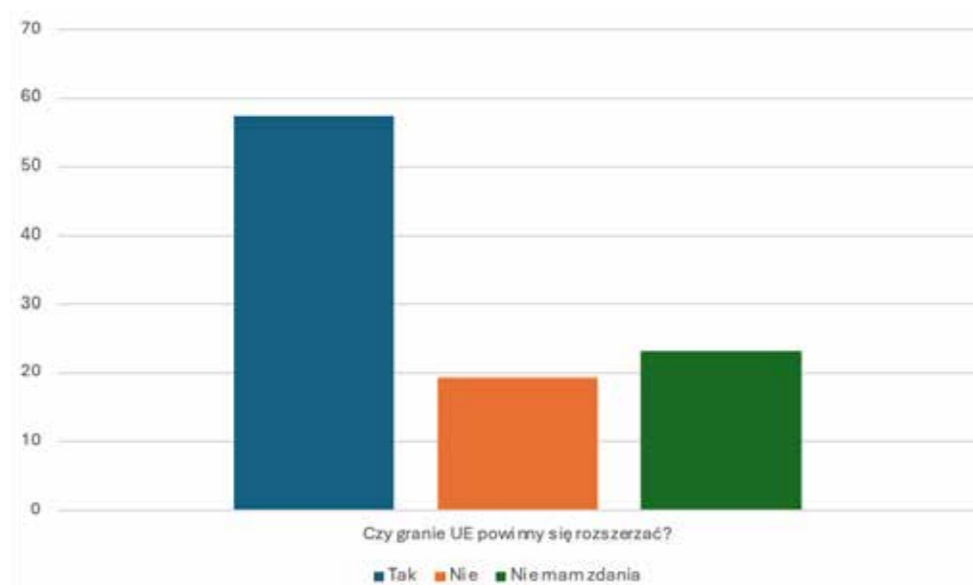
Ogólne Postawy Wobec Rozszerzenia się Granic UE

Ogółem, jak przedstawiono na Rysunku 2, większość badanej próby jest za rozszerzaniem się granic UE (57.5%), a około co piąta osoba badana jest przeciwko (19.4%) lub nie ma zdania (23.1%). Jak wskazano we wprowadzeniu, pomimo ogólnej

przychylniej postawy wobec rozszerzania się granic UE, potencjalnych kierunków ekspansji jest wiele, a postawy wobec poszczególnych akcesji poszczególnych krajów – mogą się różnić.

RYSUNEK 2

Ogólny stosunek wobec rozszerzania się granic UE.

W pierwszym kroku, przedstawiono wyniki oceny rozszerzania się granic UE w stosunku do poszczególnych krajów. Wyniki zaprezentowano w Tabeli 1 oraz zobrazowano na Rysunku 3. Stosunek Polaków wobec rozszerzania się granic UE znacząco się różnił. Wartości ujemne oznaczają postrzeganie ryzyka w dołączeniu danego państwa, zaś wartości pozytywne – jako szansy na rozwój. Największym poparciem cieszyła się kolejno: Norwegia, Szwajcaria, Islandia oraz Wielka Brytania. Tylko te kraje, w oczach osób badanych mają realną szansę na wzmocnienie UE. Pozostałe kraje cieszyły się zdecydowanie mniejszym poparciem. Umiarkowanie pozytywnie (przedział 0,5 – 1) Polacy patrzą na możliwość rozszerzenia się UE na: Albanie, Bośnię i Hercegowinę, Czarnogórę, Macedonię Północną oraz Mołdawię. Są to kierunki, które w oczach osób badanych mają umiarkowany potencjał na dalsze rozszerzenie się granic UE. Nieznacznie gorzej, osoby badane postrzegały Armenię, Gruzję oraz Turcję – są to kierunki, które nie są postrzegane jako negatywne, jednakże budzą wątpliwości wśród osób badanych. Nieznacznie ujemne wartości uzyskały z kolei takie państwa jak: Azerbejdżan, Kosowo oraz Ukraina. Można to interpretować, że osoby badane postrzegają zarówno możliwy potencjał tych krajów, ale również są świadomi, że

rozpoczęcie procesu akcesyjnego stwarzałoby różnego rodzaju zagrożenia. Dwa kraje, tj., Białoruś oraz Rosja, w oczach Polaków są niemożliwym kierunkiem ekspansji granic UE, w ocenie osób badanych, prowadzenie jakichkolwiek negocjacji akcesyjnych stwarzałoby jedynie zagrożenie. Następnie, co przedstawiono na Rysunku 4, przedstawiono jaki jest stosunek wobec czterech grup reprezentujących regiony lub powiązania geopolityczne (Bałkany Zachodnie, kraje Partnerstwa Wschodniego [bez Białorusi], kraje gospodarczo powiązane z UE oraz Rosja i Białoruś). Zdecydowanie największym poparciem cieszyły się kraje, które są już gospodarczo powiązane z UE ($M = 3.19$; $SD = 1.85$). Stosunek badanej grupy Polaków był jednoznacznie pozytywny wobec możliwego rozszerzenia granic UE w tym kierunku. Wyniki testu t dla prób zależnych wykazały, że wynik ten istotnie różni się od wszystkich pozostałych grup (wartości t od 20.25 do 33.01, a wszystkie wartości $p < .001$). Zarówno kraje Bałkanów Zachodnich ($M = 0.42$; $SD = 2.06$) jak i kraje Partnerstwa Wschodniego ($M = 0.18$; $SD = 2.19$) charakteryzowały się nieznacznie pozytywną oceną wśród badanej grupy. Wyniki testu t dla prób zależnych wykazały, że postawy wobec krajów Bałkanów Zachodnich okazały się nieznacznie pozytywniejsze niż poparcie wobec krajów

Partnerstwa Wschodniego ($t = 2.56$; $p = .011$). Percepcja członkostwa Rosji i Białorusi w UE okazała się jednoznacznie negatywna ($M = -3.17$; $SD = 1.85$) oraz istotnie różna od postawy wobec krajów Bałkanów Zachodnich ($t = 21.58$; $p < .001$) oraz krajów Partnerstwa Wschodniego ($t = 19.35$; $p < .001$).

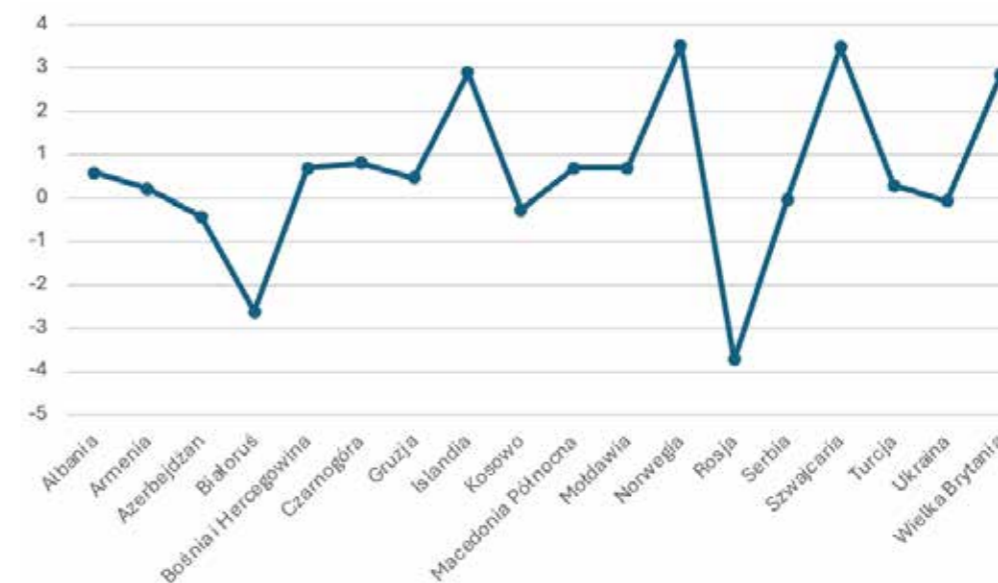
TABELA 1

Stosunek wobec rozszerzania się granic UE w odniesieniu do poszczególnych państw

PAŃSTWO	STOSUNEK
Albania	0.59
Armenia	0.22
Azerbejdżan	-0.42
Białoruś	-2.62
Bośnia i Hercegowina	0.69
Czarnogóra	0.82
Gruzja	0.47
Islandia	2.90
Kosowo	-0.27
Macedonia Północna	0.70
Mołdawia	0.70
Norwegia	3.52
Rosja	-3.72
Serbia	-0.02
Szwajcaria	3.48
Turcja	0.30
Ukraina	-0.06
Wielka Brytania	2.86

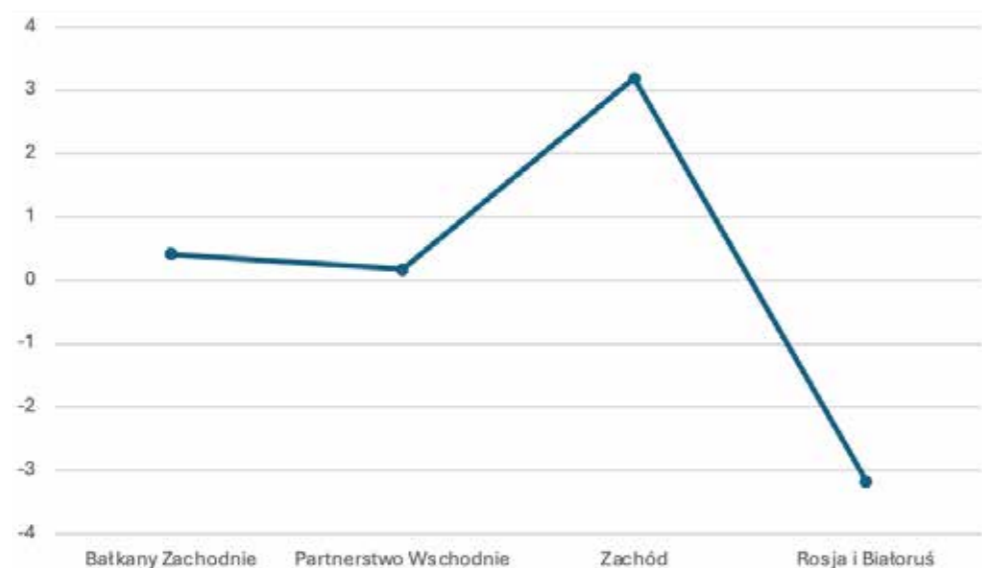
RYSUNEK 3

Stosunek wobec rozszerzania się granic UE w odniesieniu do poszczególnych państw

RYSUNEK 4

Stosunek wobec rozszerzania się granic UE w odniesieniu do poszczególnych grup reprezentujących regiony lub powiązania geopolityczne.

Postawy Wobec Rozszerzenia się Granic UE ze Względu na Płeć

W Tabeli 2 przedstawiono jaki jest stosunek wobec rozszerzania się granic UE ze względu na płeć, wraz z wynikami testu t dla prób niezależnych. Graficzna reprezentacja wyników przedstawiona jest również na Rysunku 5. Wyniki przeprowadzonych analiz wykazały, że na poziomie trendu – percepcje między kobietami a mężczyznami jest zbliżona – kraje oceniane pozytywnie (Zachód, z wyjątkiem Islandii) oraz kraje oceniane negatywnie (Rosja i Białoruś) były oceniane w sposób zbliżony zarówno przez kobiety jak i mężczyzn – nie

odnotowano w ich przypadku różnic międzypleciowych. Różnice odnotowano natomiast w przypadku postaw wobec krajów wchodzących w skład Bałkanów Zachodnich (wszystkie kraje), Partnerstwa Wschodniego (z wyjątkiem Ukrainy), Islandii oraz Turcji. W stosunku do nich, mężczyźni systematycznie reprezentowali bardziej przychylną percepcję możliwej ekspansji granic UE w tych kierunkach niż kobiety. W przypadku Ukrainy – nie odnotowano różnic międzypleciowych.

TABELA 2

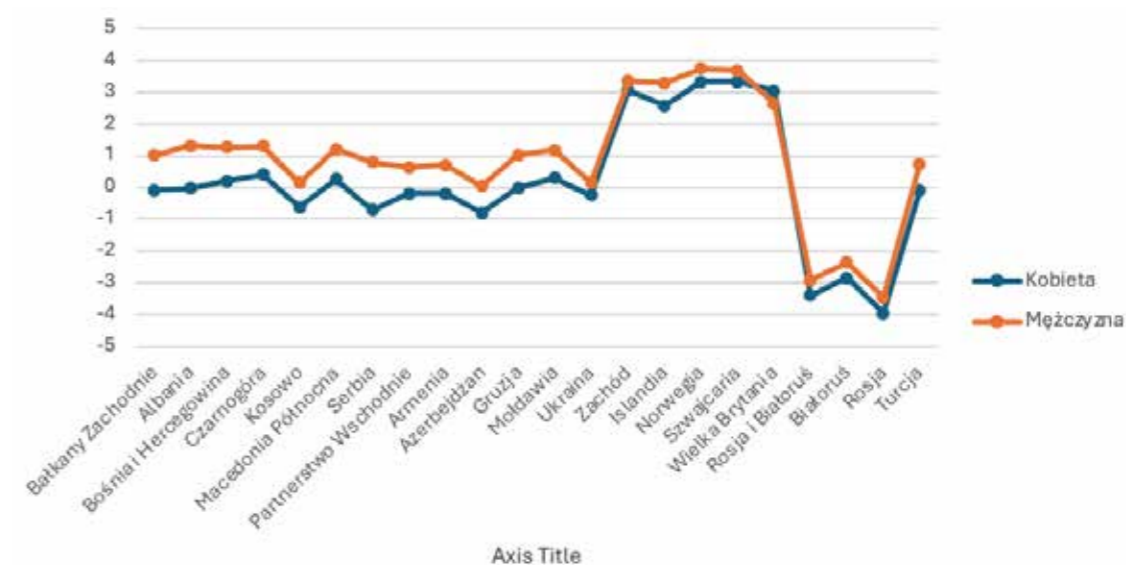
Stosunek wobec rozszerzania się granic UE w podziale na płeć

	KOBIETA		MĘŻCZYŻNA		t	p
	M	SD	M	SD		
Balkany Zachodnie	-0.08	1.88	1.01	2.12	4.27	<.001
Albania	-0.02	2.61	1.32	2.65	4.00	<.001
Bośnia i Hercegowina	0.21	2.25	1.27	2.36	3.56	<.001
Czarnogóra	0.41	2.28	1.30	2.51	2.92	.004
Kosowo	-0.62	2.25	0.15	2.70	2.46	.015
Macedonia Północna	0.27	2.15	1.21	2.38	3.29	.001
Serbia	-0.71	2.40	0.80	2.68	4.68	<.001
Partnerstwo Wschodnie	-0.19	1.96	0.63	2.36	2.95	.004
Armenia	-0.19	2.21	0.71	2.72	2.84	.004
Azerbejdżan	-0.80	2.30	0.04	2.71	2.65	.008
Gruzja	0.00	2.54	1.04	2.81	3.04	.002
Mołdawia	0.30	2.24	1.18	2.54	2.90	.004
Ukraina	-0.24	3.30	0.16	3.53	0.93	.353
Zachód	3.06	1.84	3.34	1.85	1.17	.242
Islandia	2.57	2.15	3.29	1.92	2.77	.006
Norwegia	3.33	2.02	3.74	1.85	1.64	.102
Szwajcaria	3.32	2.12	3.68	2.17	1.32	.190
Wielka Brytania	3.04	2.09	2.65	2.91	1.21	.229
Rosja i Białoruś	-3.39	1.93	-2.90	2.52	1.71	.089
Białoruś	-2.83	2.48	-2.36	3.15	1.32	.189
Rosja	-3.94	2.00	-3.45	2.87	1.59	.125
Turcja	-0.07	2.59	0.75	3.03	2.31	.022

RYSUNEK 5

Stosunek wobec rozszerzania się granic UE ze względu na płeć.

Postawy Wobec Rozszerzenia się Granic UE ze Względu na Miejsce Zamieszkania

W Tabeli 3 zaraportowano jaki jest stosunek wobec rozszerzania się granic UE w odniesieniu do poszczególnych krajów oraz grup dzieląc badaną próbę ze względu na miejsce zamieszkania. Wyróżniono trzy kategorie osób zamieszkujących: a) tereny wiejskie; b) miasta do 200 000 mieszkańców oraz c) metropolie powyżej 200 000 mieszkańców. Na Rysunku 6 przedstawiono graficzną reprezentację wyników. W celu zidentyfikowania różnic, posłużono się jednoczynnikową analizą wariancji. Następnie, w przypadku wykrycia istotnych efektów, posłużono

się testem Bonferroniego, aby wykazać, które konkretnie grupy różnią się między sobą. Otrzymane wyniki wskazały na bardzo dużą jednorodność uzyskanych wypowiedzi. Bez względu na miejsce zamieszkania, osoby badane w bardzo podobny sposób ustosunkowywały się wobec polityki rozszerzania granic UE. Wyniki jednoczynnikowej analizy wariancji również wykazały, że porównywane grupy nie różnią się między sobą. Tym samym, miejsce zamieszkania okazało się nie mieć wpływu na stosunek wobec rozszerzania się granic UE.

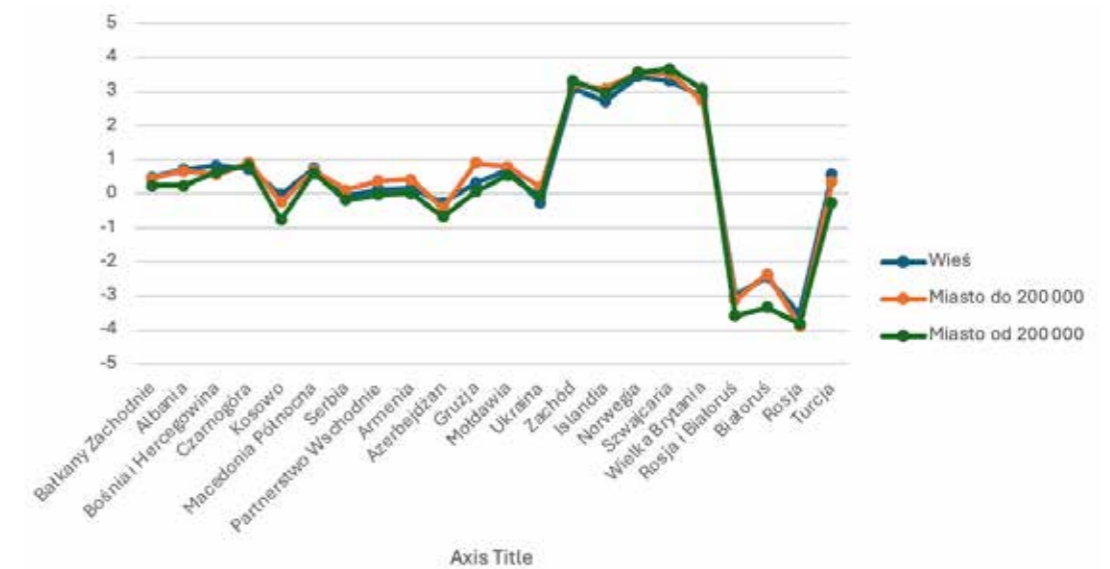
TABELA 4

Stosunek wobec rozszerzania się granic UE w podziale na miejsce zamieszkania

	WIEŚ		MIASTO DO 200 000		MIASTO POWYŻEJ 200 000	
	M	SD	M	SD	M	SD
Bałkany Zachodnie	0.49	1.87	0.45	2.18	0.23	2.23
Albania	0.71	2.50	0.67	2.80	0.23	2.92
Bośnia i Hercegowina	0.83	2.17	0.56	2.54	0.64	2.41
Czarnogóra	0.73	2.29	0.92	2.42	0.82	2.67
Kosowo	-0.03	2.56	-0.24	2.41	-0.77	2.45
Macedonia Północna	0.75	2.06	0.69	2.48	0.61	2.45
Serbia	-0.06	2.57	0.11	2.62	-0.18	2.82
Partnerstwo Wschodnie	0.13	2.18	0.37	2.15	-0.03	2.28
Armenia	0.16	2.54	0.42	2.43	0.02	2.53
Azerbejdżan	-0.26	2.51	-0.43	2.56	-0.68	2.52
Gruzja	0.31	2.75	0.90	2.57	0.07	2.82
Mołdawia	0.71	2.28	0.79	2.51	0.54	2.54
Ukraina	-0.26	3.35	0.19	3.42	-0.09	3.52
Zachód	3.08	1.83	3.23	1.83	3.32	1.92
Islandia	2.71	2.17	3.08	1.96	2.96	2.08
Norwegia	3.44	1.99	3.57	1.91	3.57	1.98
Szwajcaria	3.32	2.19	3.54	2.15	3.68	2.08
Wielka Brytania	2.86	2.37	2.73	2.66	3.07	2.49
Rosja i Białoruś	-2.98	2.35	-3.12	2.07	-3.58	2.21
Białoruś	-2.44	2.78	-2.36	2.95	-3.34	2.55
Rosja	-3.52	2.58	-3.88	2.14	-3.82	2.63
Turcja	0.57	2.78	0.34	2.89	-0.25	2.76
N	102		89		56	

RYSUNEK 6

Stosunek wobec rozszerzania się granic UE ze względu na miejsce zamieszkania.

Postawy Wobec Rozszerzenia się Granic UE ze Względem na Preferencje Polityczne

W Tabeli 4 przedstawiono jaki jest stosunek wobec rozszerzania się granic UE ze względu na preferencje polityczne, zaś graficzną reprezentacją wyników przedstawiono na Rysunku 7. W analizie uwzględniono pięć grup wyborców: Koalicji Obywatelskiej, Zjednoczonej Prawicy, Trzeciej Drogi, Lewicy oraz Konfederacji. Aby zmierzyć, czy występują różnice pomiędzy nimi, wykonano jednoczynnikową analizę wariancji, a następnie w przypadku wykrycia istotnych efektów, wykonano test post-hoc Bonferroniego, w celu porównania konkretnych grup.

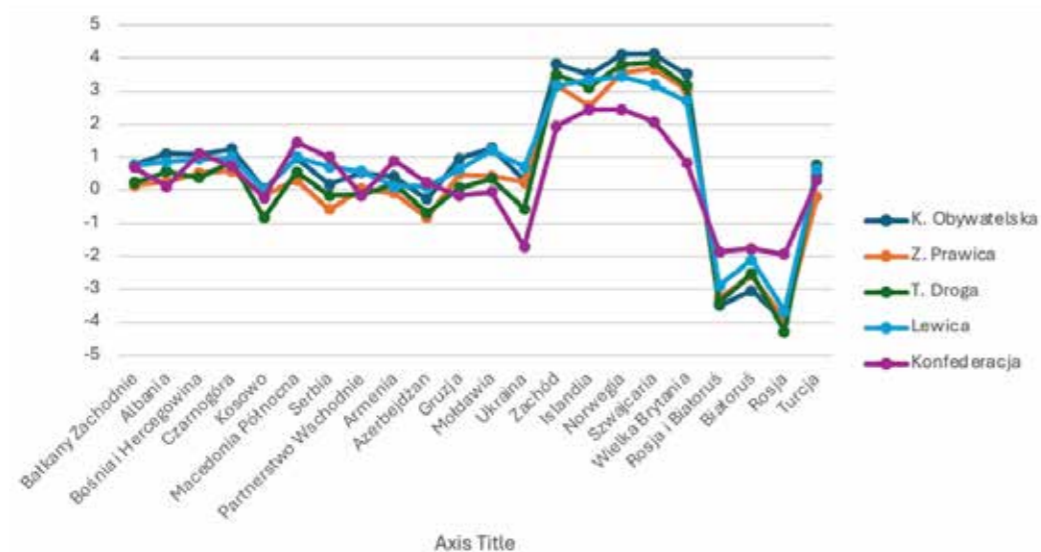
Ogólny trend odpowiedzi był zbliżony – państwa gospodarczo związane z UE były oceniane najbardziej pozytywnie, zaś Rosja i Białoruś – najbardziej negatywnie przez wszystkie osoby badane. W przypadku większości porównywanych wyników, nie odnotowano różnic w zakresie postaw wobec rozszerzania się granic UE ze względu na preferencje polityczne. Wyjątkiem od tej reguły okazały się postawy wobec rozszerzania się granic UE w stosunku do państw gospodarczo powiązanych z UE (wartości $F_{(4,210)}$ w przedziale 2.66-5.14, a wartości p mniejsze od .034)

oraz Rosji ($F_{(4,210)} = 3.21; p = .014$). We wszystkich przypadkach, wyniki testu post-hoc wskazały, że wyborcy Konfederacji charakteryzują się zdecydowanie mniej pozytywnym stosunkiem wobec rozszerzania na państwa Zachodu niż wyborcy Koalicji Obywatelskiej ($p < .001$) oraz Trzeciej Drogi ($p = .015$). W przypadku Islandii, nieznaczną istotną różnicę wykryto pomiędzy wyborcami Koalicji Obywatelskiej oraz Zjednoczonej Prawicy ($p = .049$). W stosunku do Norwegii, jedyna różnica odnosiła się do wyborców Koalicji Obywatelskiej oraz Konfederacji ($p = .003$). W przypadku stosunku do Szwajcarii, ponownie wyborcy Konfederacji osiągnęli wyniki istotnie niższe niż wyborcy Koalicji Obywatelskiej ($p < .001$), Zjednoczonej Prawicy ($p = .023$) oraz Trzeciej Drogi ($p = .015$). W stosunku do Wielkiej Brytanii, wyborcy Koalicji Obywatelskiej ($p < .001$) oraz Trzeciej Drogi ($p = .007$) uzyskali wyniki wyższe niż wyborcy Konfederacji. Ostatnią różnicą dotyczyła stosunku wobec Rosji, w zakresie której odnotowano istotne różnice między wyborcami Konfederacji, a wyborcami Koalicji Obywatelskiej ($p = .014$), Zjednoczonej Prawicy ($p = .029$) oraz Trzeciej Drogi ($p = .009$).

TABELA 4
Stosunek wobec rozszerzenia się granic UE w podziale na preferencje wyborcze

	KOALICJA OBYWATELSKA		ZJEDNOCZONA PRAWICA		TRZECIA DROGA		LEWICA		KONFEDERACJA	
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD
Balkany Zachodnie	0.77	2.04	0.15	2.25	0.22	1.53	0.75	2.18	0.69	2.13
Albania	1.11	2.62	0.26	2.73	0.57	2.70	0.85	2.78	0.11	3.27
Bośnia i Hercegowina	1.09	2.31	0.51	2.45	0.37	2.09	0.93	2.32	1.11	2.59
Czarnogóra	1.24	2.25	0.58	2.68	0.86	1.93	1.00	2.63	0.72	2.76
Kosowo	0.04	2.48	-0.17	2.72	-0.83	2.22	0.00	2.11	-0.22	3.12
Macedonia Północna	0.96	2.29	0.30	2.58	0.54	2.15	1.00	2.32	1.44	1.89
Serbia	0.17	2.70	-0.58	2.75	-0.17	2.28	0.70	2.51	1.00	2.83
Partnerstwo Wschodnie	0.53	2.01	0.04	2.48	-0.14	1.80	0.56	2.22	-0.17	2.59
Armenia	0.41	2.44	-0.08	2.70	0.17	2.24	0.11	2.26	0.89	3.09
Azerbejdżan	-0.28	2.50	-0.83	2.69	-0.69	2.56	0.11	2.12	0.22	2.76
Gruzja	0.95	2.47	0.47	2.93	0.06	2.35	0.63	2.95	-0.17	3.31
Mołdawia	1.28	2.42	0.42	2.66	0.34	1.86	1.22	2.21	-0.06	2.65
Ukraina	0.30	3.41	0.23	3.38	-0.57	3.19	0.70	3.68	-1.72	3.97
Zachód	3.81	1.28	3.20	2.01	3.49	1.45	3.17	1.69	1.94	2.20
Islandia	3.51	1.45	2.55	2.39	3.11	1.92	3.33	1.90	2.44	2.31
Norwegia	4.11	1.32	3.55	2.09	3.80	1.55	3.44	1.95	2.44	2.20
Szwajcaria	4.13	1.44	3.68	2.08	3.86	1.67	3.19	2.40	2.06	2.90
Wielka Brytania	3.50	2.34	3.02	2.38	3.17	1.82	2.70	2.43	0.83	2.96
Rosja i Białoruś	-3.49	2.31	-3.25	1.90	-3.40	1.83	-2.89	2.42	-1.86	2.90
Białoruś	-3.04	2.83	-2.60	2.62	-2.51	2.98	-2.11	3.11	-1.78	3.19
Rosja	-3.95	2.37	-3.91	2.01	-4.29	1.51	-3.67	2.75	-1.94	3.89
Turcja	0.46	2.92	-0.19	2.92	0.77	2.53	0.63	2.40	0.28	3.21
N	82		53		35		27		18	

RYSUNEK 7
Stosunek wobec rozszerzenia się granic UE ze względu na preferencje polityczne.

OMÓWIENIE WYNIKÓW

Raport ten koncentrował się na próbie uchwycenia jaki jest stosunek Polaków wobec rozszerzenia się granic UE – czy widzą w ekspansji szansę, czy też dostrzegają zagrożenie? Ogólnie rzecz biorąc, ponad połowa badanych jest optymistycznie nastawiona względem rozszerzenia się granic UE. Nie mniej jednak, osoby badane okazały się mieć swoje ścisłe preferencje. Zdaniem badanych Polaków, UE powinna w pierwszej kolejności rozszerzać się w kierunku państw, które są silnie związane z nią gospodarczo oraz które reprezentują europejską kulturę, takie jak Islandia, Norwegia, Szwajcaria oraz Wielka Brytania. Osoby badane bardzo pozytywnie oceniły możliwość dołączenia tych krajów wobec formalne struktury UE, dostrzegając w nich szansę na rozwój. W przypadku pozostałych państw, w stosunku do których prowadzone są negocjacje akcesyjne, stosunek okazał się mieszany.

Polacy biorący udział w badaniu dostrzegają tyle samo szans, co zagrożeń wynikających z możliwości dołączenia do UE państw z Bałkanów Zachodnich oraz Partnerstwa Wschodniego (z wyłączeniem Białorusi). Stosunek wobec nich ani nie okazał się negatywny, ani też nadmiernie pozytywny. W stosunku do krajów Bałkanów Zachodnich, stosunek okazał się bardziej pozytywny niż w przypadku krajów wchodzących w skład Partnerstwa Wschodniego. Faktycznie, stosunek wobec indywidualnych państw Bałkanów Zachodnich był umiarkowanie pozytywny – z wyjątkiem Kosowa, w dołączeniu którego postrzegano więcej zagrożeń niż szans na rozwój. W przypadku krajów Partnerstwa Wschodniego stosunek okazał się bardziej zróżnicowany. Badani wskazali kraje, w których widza umiarkowanie więcej szans niż zagrożeń (np. Gruzja i Mołdawia), w stosunku do których widzą tyle szans co zagrożeń (Armenia i Ukraina), jak również, w których widzą więcej zagrożeń niż szans (Azerbejdżan). Turcja, która od ćwierć wieku pozostaje państwem kandydującym, pomimo, że osoby badane dostrzegają nieznaczne szanse dla rozwoju UE, stosunek ten ani nie jest nadmiernie pozytywny, ani nadmiernie negatywny. Osoby badane, niemalże jednogłośnie odrzucili możliwość prowadzenia rozmów dotyczących ekspansji granic UE w kierunku Białorusi oraz Rosji. Wynik ten, w świetle trwającej inwazji Rosji na terytorium Ukrainy (oraz wspierającej jej działania Białorusi) nie jest niczym zaskakującym.

Analiza stosunku wobec rozszerzenia się granic UE w podziale na wybrane zmienne demograficzne oraz społeczne wykazała

szereg interesujących zależności. Po pierwsze, wykazano istotne różnice międzypłciowe. Kobiety okazały się bardziej zachowawcze w swojej ocenie możliwości rozszerzenia się UE w kierunku Bałkanów Zachodnich, krajów Partnerstwa Wschodniego oraz Turcji aniżeli mężczyźni. Co równie interesujące – różnice międzypłciowe ujawniły się wyłącznie w stosunku do krajów, co do których panowały mieszane nastroje, zaś w przypadku przychylnych postaw wobec krajów gospodarczo powiązanych z UE jak i negatywnych postaw wobec Rosji i Białorusi – płć nie odgrywała większego znaczenia. Wyniki przeprowadzonych analiz wykazały również, że miejsce zamieszkania w żaden sposób nie różnicuje postaw wobec rozszerzenia się granic UE – osoby badane mieszkające na terenach wiejskich oraz miejskich miały bardzo zbliżony stosunek do wszystkich rozpatrywanych krajów. W przypadku preferencji politycznych, wykazano szereg różnic, które głównie odnosiły się do wyborców Konfederacji – charakteryzowali się oni najniższym poziomem aprobaty wobec ekspansji granic UE w kierunku państw silnie gospodarczo powiązanych jak również charakteryzowali się najmniej negatywnym stosunkiem wobec Rosji. Wyniki te należy interpretować ze szczególną ostrożnością ze względu na fakt, że całkowita ilość wyborców Konfederacji w analizowanej bazie była niewielka. Wynik ten jest zbliżony wobec wyników uzyskanych w wyborach parlamentarnych, jednakże w przypadku tak małej grupy istnieją przesłanki sugerujące wstrzeźliwość z uogólnianiem wyników na całą populację wyborców tej partii politycznej.

Podsumowując, wyniki tego badania wskazują, że geograficzne położenie oraz wynikająca z niego percepcja tożsamości europejskiej w sposób znaczący wpływa na postawy obywateli Polski wobec ich stosunku do rozszerzenia się UE. Ponadto, chcąc zwiększyć stosunek wobec krajów Bałkanów Wschodnich oraz krajów Partnerstwa Wschodniego, należałoby przeprowadzić akcję informacyjną w populacji kobiet. Ani miejsce zamieszkania, ani preferencje wyborcze (za wyjątkiem skrajnie prawicowych poglądów w sferze obyczajowej i ekonomicznej reprezentowanej przez wyborców Konfederacji), nie wpływało w silnym stopniu na uzyskane wyniki, co pozwala stwierdzić, że większość osób biorących udział w badaniu ma zbliżone poglądy wobec rozszerzenia się granic UE, a najsilniejszym czynnikiem różnicującym okazała się płć osób badanych.

Bibliografia

- Azrouit, R., van Spanje, J., de Vreese, C. (2011). Talking Turkey: Anti-immigrant attitudes and their effect on support for Turkish membership of the EU. *European Union Politics*, 12, 3–19. <https://doi.org/10.1177/1465116510389498>
- Bachmann, V., Sidaway, J. D. (2016). Brexit geopolitics. *Geoforum*, 77, 47–50. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2016.10.001>
- Blair, A. (2011). *The European Union since 1945*. Londyn: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315833446>
- Blockmans, S. (2024). Fast and furious? A quick digest of a plan for the accelerated integration of candidate countries into the EU. *European Journal of Foreign Affairs Review*, 29, 1–6. <https://doi.org/10.54648/eerr2024001>
- Bonomi, M., Rusconi, I. (2023). From EU ‘enlargement fatigue’ to ‘enlargement enthusiasm’? ÖGfE Policy Brief, 19. Pozyskano z: <https://www.oegfe.at/wp-content/uploads/2023/10/PB-192023.pdf>
- Buigit, S., Kapar, B. (2023). How did Brexit impact EU trade? Evidence from real data. *The World Economy*, 46, 1566–1581. <https://doi.org/10.1111/twec.13419>
- Cadier, D. (2021). The geopoliticalisation of the EU’s Eastern Partnership. W: Tyushka, A., Schumacher, T. (Red.), *The European Union and its Eastern Neighbourhood*. <https://doi.org/10.4324/9781003083634>
- Christin, T., Trechsel, A. H. (2002). Joining the EU?: Explaining public opinion in Switzerland. *European Union Politics*, 3, 415–443. <https://doi.org/10.1177/1465116502003004002>
- Colantone, I., Stanig, P. (2018). Global competition and Brexit. *American Political Science Review*, 112, 201–218. <https://doi.org/10.1017/S0003055417000685>
- Dąbrowski, M., Myachenkova, Y. (2018). The Western Balkans on the road to the European Union. *Bruegel Policy Contribution*, 4. Bruegel, Belgia.
- De Vreese, C. H., Boomgaarden, H. G., Semetko, H. A. (2008). Hard and soft: Public support for Turkish membership in the EU. *European Union Politics*, 9, 511–530. <https://doi.org/10.1177/1465116508095149>
- De Vries, C. (2013). Ambivalent Europeans? Public support for European integration in East and West. *Government and Opposition*, 48, 434–461. <https://doi.org/10.1017/gov.2013.15>
- Dedman, M. (2009). *The origins & development of the European Union 1945-2008*. Londyn: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203873618>
- Dincer, M. (2023). The role of Azerbaijan as the EU’s energy supplier: A secondary alternative partner in natural gas. *European Politics and Society*. <https://doi.org/10.1080/23745118.2023.2288867>
- Dinesen, R. L., Wivel, A. (2014). Georgia and Moldova. Caught in the outskirts of Europe? W: Archer, C., Bailes, A., Wivel, A. (Red.), *Small states and international security*. Londyn: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315798042>
- Dixon, J. C. (2010). Opposition to enlargement as a symbolic defence of group position: Multilevel analyses of attitudes toward candidates’ entries in the EU-25. *The British Journal of Sociology*, 61, 127–154. <https://doi.org/10.1111/j.1468-4446.2009.01305.x>
- Dizon, J. C. (2010). Opposition to enlargement as a symbolic defence of group positions: Multilevel analyses of attitudes toward candidates’ entries in the EU-25. *The British Journal of Sociology*, 61, 127–154. <https://doi.org/10.1111/j.1468-4446.2009.01305.x>
- Dudley, G., Gamble, A. (2023). Brexit and UK policy-making: An overview. *Journal of European Public Policy*, 30, 2573–2597. <https://doi.org/10.1080/13501763.2023.2258164>
- Economices, S., Featherstone, K., Hunter, T. (2023). The changing discourses of EU enlargement: A longitudinal analysis of national parliamentary debates. *Journal of Common Market Studies*, 62, 168–185. <https://doi.org/10.1111/jcms.13484>
- European Union (2023). Standard Eurobarometer 99 – Spring 2023. Europeans’ opinions about the European Union’s priorities. <https://doi.org/10.2775/106675>
- Hobolt, S. B. (2014). Ever closer or ever wider? Public attitudes towards further enlargement and integration in the European Union. W: Kelemen, D., Menon, A., Slapin, J. (Red.), *The European Union: Integration and enlargement*. Londyn: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315750644>
- Kazharski, A., Makarychev, A. (2021). Belarus, Russia, and the escape from geopolitics. *Political Geography*, 89, 102377. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2021.102377>
- Kortenska, E. G., (2016). The limits of EU enlargement linked to citizens’ perceptions of past and future enlargements. *Maximizing the integration capacity of the European Union: Lessons of and prospects for enlargement and beyond” (MAXCAP)*, 32.
- Maier, J., Rittberger, B. (2008). Shifting Europe’s boundaries: Mass media, public opinion and the enlargement of the EU. *European Union Politics*, 9, 243–267. <https://doi.org/10.1177/1465116508089087>
- McAllister, R. (2009). *European Union*. Londyn: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203875698>
- Misiągiewicz, J. (2021). Konflikt w Górskim Karabachu – implikacje dla bezpieczeństwa Republiki Azerbejdżanu. *Atheneum, Polskie Studia Politologiczne*, 70, 196–209. <https://doi.org/10.15804/athena.2021.70.12>
- Nissen, S. (2003). Who wants enlargement of the EU? Support for enlargement among elites and citizens in the European Union. *Czech Sociological Review*, 39, 757–772.
- O’Brennan, J. (2014). ‘On the slow train to nowhere?’ The European Union, ‘enlargement fatigue’ and the Western Balkans. *European Foreign Affairs Review*, 19, 221–241. <https://doi.org/10.54648/eerr2014011>
- Pabis, K. (2013). Historia Unii Europejskiej. W: Kwiasowski, Z., Campion, M. (Red.), *Polska w Unii Europejskiej: Wybrane aspekty polityki bezpieczeństwa w działalności edukacyjno-wychowawczej*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego.
- Pedersen Trenter, E. (2022). Myth and othering in EU enlargement discourse. The case of Kosovo’s European integration. Praca magisterska napisana na Wydziale o Sztuce i Nauk Społecznych Uniwersytetu w Linneaus, Szwecja.
- Reuters (2024). Armenia is considering seeing EU membership, foreign minister says. Pozyskano z: <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/armenia-is-considering-seeking-eu-membership-foreign-minister-says-2024-03-09/>
- Schimmelfennig, F. (2021). Rebordering Europe: External boundaries and integration in the European Union. *Journal of European Public Policy*, 28, 311–330. <https://doi.org/10.1080/13501763.2021.1881589>
- Sela, Y., Shabani, L. (2011). The European Union Politics in the Western Balkans. *The Western Balkans Policy Review*, 1, 23–38.
- Siribiladze, I., Khotenashvili, M., Panchulidze, E. (2024). Seizing the EU enlargement momentum: Georgia’s prospects for joining the European family. W: Kaeding, M., Pollak, J., Schmidt, P. (Red.), *Enlargement and the Future of Europe* (s. 131–134). https://doi.org/10.1007/978-3-031-43234-7_30
- Taydas, Z., Kentmen-Cin, C. (2017). Who is afraid of EU enlargement? A multilevel comparative analysis. *Political Research Quarterly*, 70, 604–617. <https://doi.org/10.1177/1065912917706548>

A series of horizontal lines for writing, spanning the width of the white page. The lines are evenly spaced and extend from the left edge to the right edge of the white section.

newdirection.online @europeanreform

New Direction is registered in Belgium as a not-for-profit organisation and is partly funded by the European Parliament. The European Parliament and New Direction assume no responsibility for the opinions expressed in this publication. Sole liability rests with the author.